

<http://dx.doi.org/10.16926/em.2023.18.18>

Monika KARWASZEWSKA

<https://orcid.org/0000-0001-6455-0421>

Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku

e-mail: m.karwaszewska@amuz.gda.pl

**Wojciech Gurgul, Zofia Zdziennicka-Bergerowa.
Wirtuozka cytry, kompozytorka i działaczka
społeczna, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu
Jana Długosza w Częstochowie 2023,
ISBN 978-83-66536-88-2, ss. 156**

Jak cytować [how to cite]: M. Karwaszewska, *Wojciech Gurgul, Zofia Zdziennicka-Bergerowa. Wirtuozka cytry, kompozytorka i działaczka społeczna, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jana Długosza w Częstochowie 2023, ISBN 978-83-66536-88-2, ss. 156, „Edukacja Muzyczna” 2023, t. 18, s. 325–329, <http://dx.doi.org/10.16926/em.2023.18.18>.*

Recenzja

Monografia naukowa autorstwa Wojciecha Gurgula pt. *Zofia Zdziennicka-Bergerowa. Wirtuozka cytry, kompozytorka i działaczka społeczna*, to najnowsza pozycja wydawnicza opublikowana w 2023 roku, nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Jana Długosza w Częstochowie. Należy dodać, że nie jest to pierwsza publikacja tego Autora z zakresu wskazanej problematyki. Postać Zdziennickiej-Bergerowej i jej twórczość były już wcześniej przedmiotem analiz Wojciecha Gurgula. Opublikował on bowiem bibliografię druków muzycznych z udziałem gitary wraz z analizą dwóch wydawnictw na

---

Data zgłoszenia: 28.01.2024

Data akceptacji: 5.02.2024

gitarę 6-strunową¹ oraz omówienie kompozycji artystki przeznaczonych na gitarę 7-strunową².

Lektura monografii Wojciecha Gurgula skłania do przeanalizowania informacji faktograficznych i biograficznych dotyczących polskich artystek działających na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Jak powszechnie wiadomo – już od II połowy wieku XIX na terenach polskich artyści-muzycy fascynowali się głównie fortepianem. Dotyczyło to także procesu komponowania. Również twórczość kobiet, która wówczas powstawała, przeznaczona była przede wszystkim na ten instrument, a co więcej, wynikała z bezpośrednich inspiracji dziełami Fryderyka Chopina. Pod koniec XIX wieku, kobiety-kompozytorki pisały literaturę na fortepian lub utwory przeznaczone na obsadę z udziałem fortepianu. Na tego typu kompozycje składały się m.in. miniatury, utwory pedagogiczne, pieśni z fortepianem czy utwory kameralne przeznaczone na skrzypce i fortepian. Twórczość polskich artystek okresu dwudziestolecia międzywojennego cechowała prostota, konserwatyzm oraz brak eksperymentów, co było podyktowane m.in. sytuacją polityczno-społeczną w kraju. Jak słusznie stwierdziła Magdalena Dziadek, twórczynie zaczęły się w Polsce konsolidować już w okresie międzywojnia:

[...] wzorem krajów zachodnich, zaczęły się wówczas [...] organizować grupy twórczyń i wykonawczyń poświęcających się propagowaniu swoich osiągnięć. Powstawały stowarzyszenia muzyczne, organizowano koncerty twórczości kobiecej, badano przeszłość kobiecej twórczości [...], dbano o odzwierciedlenie tych wysiłków w prasie [...]³.

Wśród najbardziej znanych kobiet-kompozytorek można wymienić m.in. Grażynę Bacewicz (1909–1969), Wandę Landowską (1879–1959), Jadwigę Sarnecką (1883–1913), Annę Marię Klechniowską (1888–1973), Halinę Krzyżanowską (1867–1937), Irenę Reginę Wieniawską (1879–1932) – pseudonim „Poldowski” i m.in. „Lady Dean Paul”. Wszystkie te twórczynie – pomimo przeszkód, jakimi były społeczny ostracyzm czy sytuacja rodzinna – konsekwentnie dążyły do realizowania zawodu kompozytorki i artystki. Nie należy zapominać, że spuścizna kobiet-kompozytorek jest naznaczona swoistym pięknem i wartością artystyczną, a co istotne, stała się ważnym dokumentem tamtej epoki. Zasluguje zatem na pogłębioną refleksję naukową.

Do grona tychże wybitnych kompozytorek może dołączyć również bohaterka recenzowanej monografii Zofia Zdziennicka-Bergerowa, która żyła i tworzyła

¹ Zob. W. Gurgul, *Polskie druki muzyczne z udziałem gitary wydane w latach 1901–1939. Bibliografia i analiza wybranych publikacji*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2022.

² W. Gurgul, *English and Russian Guitars in Poland. A Summary of Sources Using Open-G Tuning, from the Nineteenth Century to the Present Day*, „Soundboard Scholar” 2022, nr 8, s. 20–21.

³ M. Dziadek, *Utwory fortepianowe polskich kompozytorek do 1939 roku. Kontekst kulturowy, strategie wyboru gatunków i środków*, [w:] *Muzyka fortepianowa*, t. XIII, red. J. Krassowski, „Prace Specjalne” nr 63, Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, Gdańsk 2004, s. 559.

w latach 1881–1950. Cechuje ją twórczość nietuzinkowa, przeznaczona na rzadkie składy wykonawcze z udziałem mandoliny, cytry, gitary i lutni romantycznej. Poświęcona jej monografia autorstwa Wojciecha Gurgula jest bardzo precyzyjnym opracowaniem naukowym. To pozycja oryginalna, która zawiera niepublikowane dotąd informacje na temat życia i twórczości aktywnej artystki, której działalność bez wątpienia kreśli ślad na muzycznej mapie przedwojennej Polski i z pewnością zasługuje na uwagę. Książka jako pozycja dokumentacyjna jest próbą przywrócenia polskiemu czytelnikowi zapomnianej postaci, jaką była polska kompozytorka, cytrzystka, mandolinistka, gitarzystka, pedagożka i działaczka społeczna. Ponadto Zdziennicka-Bergerowa wydawała publikacje o walorach dydaktycznych (w tym podręczniki i szkoły gry na instrumentach strunowych szarpanych), wydawnictwa popularne i publikacje koncertowe.

Wojciech Gurgul w swojej pracy dokonał wnikliwych badań heurystycznych, których rezultatem jest weryfikacja i przede wszystkim uzupełnienie dotychczasowej wiedzy na temat życia i twórczości kompozytorki. Autor książki jako pierwszy z dotychczasowych badaczy dotarł do wielu dotąd nieodkrytych materiałów archiwalnych, fragmentów druków muzycznych, należących do Zdziennickiej rękopisów, dokumentów i zbiorów prywatnych. Wnikliwa analiza tych źródeł pozwoliła mu dokonać rekonstrukcji faktów biograficznych polskiej artystki. Autor, nakreślając stan badań, wyjaśnia, iż postać Zdziennickiej-Bergerowej dotychczas doczekała się niepełnych opracowań, które upowszechnione zostały w źródłach muzykologicznych. Nad biogramem polskiej artystki pochylił się, m.in.: Magdalena Dziadek, Józef Powroźniak, Katarzyna Janczewska-Sołomko, Bożenna Roźniatowska, Joanna Okoń, a wzmianki na temat twórczyni znajdziemy w artykułach naukowych autorstwa Iwony Lindstedt, Magdaleny Dziadek i Lilianny M. Moll, czy w źródłach leksykalnych poświęconych gitarze. Autor przy tym zaznacza, że informacje te są wybiórcze, niepełne i często zawierają błędy. Te okoliczności skłoniły go do zweryfikowania dotychczasowej wiedzy na temat Zdziennickiej-Bergerowej, która jako jedna z wielu artystek okresu międzywojennego połączyła działalność artystyczną i pedagogiczną z działalnością społeczną. Dodatkową przesłanką do podjęcia owej problematyki była chęć przybliżenia czytelnikom muzyki na cytrę i mandolinę, dotąd nieporuszanej w polskiej literaturze. Autor przebadał zbiory dotyczące twórczyni w kraju i za granicą (Ukraina, Stany Zjednoczone). Dzięki wnikliwej analizie i interpretacji źródeł (w tym analiza zbiorów prywatnych) ustalił rzeczywistą datę urodzenia kompozytorki oraz uzupełnił kalendarium dotyczące jej życia. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że Autorowi udało się nawiązać kontakt z rodziną twórczyni, dzięki czemu możliwa była rewizja dotychczas znanych faktów.

Treść omawianej monografii ujęta jest w cztery rozdziały, które poprzedzone zostały wprowadzeniem i charakterystyką dotychczasowego stanu badań omawianej problematyki, zakończone krótkim podsumowaniem. Rozdział I, zatytułowany *Młodość i studia w Warszawie*, wyjaśnia nieścisłości związane z datą uro-

dzienia, a następnie przedstawia informacje dotyczące okresu studiów Zdziennickiej-Bergerowej, w Instytucie Muzycznym w Warszawie.

W rozdziale II, pt. *Działalność koncertowa w Wiedniu i w odrodzonej Polsce*, Autor omówił występy artystki w Wiedniu i w odrodzonej Polsce oraz koncerty w Polskim Radiu. Rozdział został wzbogacony o podstawowe informacje biograficzne dotyczące również męża kompozytorki. Kolejny z rozdziałów zatytułowany *Działalność społeczna i kulturalna* dotyczy aktywności społecznej wirtuozki cytry, związanej przede wszystkim z promowaniem kultury, zwłaszcza promocji polskiej twórczości kobiecej w ojczyźnie. W tymże rozdziale Autor omówił wydarzenia, które towarzyszyły artystce w ostatnich latach życia, oraz przybliżył historię willi Muszka w Milanówku, należącej ówczesnie do małżeństwa Bergerów. Ostatni z rozdziałów *Cytrzystka, mandolinistka, gitarzystka: działalność pedagogiczna, kompozytorska i wydawnicza*, zawiera omówienie działalności twórczej, artystycznej, wydawniczej i pedagogicznej Zdziennickiej-Bergerowej. W tym rozdziale Autor przedstawił ponadto ruch cytowy rozwijający się na ziemiach polskich pod koniec XIX wieku oraz w wieku XX.

Układ, struktura podziału treści i kolejność rozdziałów są uzasadnione tokiem prowadzonych badań i chronologią wydarzeń z życia i działalności wirtuozki cytry. Jakkolwiek nie do końca zrozumiałe jest umieszczenie w rozdziale dotyczącym działalności *stricto* koncertowej Zdziennickiej, zatytułowanym *Działalność koncertowa w Wiedniu i w odrodzonej Polsce*, treści *Ślub z Janem Władysławem Bergerem* (2.3.) – jako jeden z podrozdziałów, a także treści *Ruch cytowy na ziemiach polskich* (4.6.), który dotyczy działalności artystycznej głównie innych polskich cytrzystów i cytrzystek – w rozdziale *Cytrzystka, mandolinistka, gitarzystka: działalność pedagogiczna, kompozytorska i wydawnicza*. Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że owe treści, z uwagi na swoją wartość merytoryczną, powinny znaleźć się w omawianej monografii – jednak w innym miejscu.

Uwagę czytelnika zwracają cenne *Aneksy*, w których Autor skatalogował publikacje Zdziennickiej w serii: *Z Repertuaru Mandolinisty (Aneks 1)* oraz zamieścił pozostający w maszynopisie artykuł *Kompozytorki polskie (Aneks 2)*, autorstwa Zdziennickiej, który pochodzi z archiwum rodziny Mączewskich, a wcześniej należał do cytrzystki. Aktualnie dokument przechowywany jest w zbiorach Ośrodka Dokumentacji Historycznej Gitarystyki Polskiej w Tarnowie.

Monografia wzbogacona została o zebrane ilustracje, fotografie, druki muzyczne, dokumenty historyczne, które stanowią świadectwo prezentowanych faktów i informacji. Książka zawiera obszerną bibliografię, spisy tabel, ilustracji, przykładów nutowych oraz indeks osobowy. Można jedynie wyrazić żal, że Autor nie pokusił się o sporządzenie autorskiego wykazu artystek działających chociażby w tym samym czasie co Zdziennicka-Bergerowa, zwłaszcza że niektóre z nazwisk zostały przytoczone w artykule Zdziennickiej, zamieszczonym w *Aneksie 2* monografii. Pozwoliłoby to bowiem uświadomić czytelnikowi, jak ważki jest problem analizy dokonań artystycznych polskich twórczyń, który dotąd był bagatelizowany.

W świetle powyższego należy docenić walory monografii poświęconej w całości sylwetce polskiej artystki Zofii Zdziennickiej-Bergerowej. Książka, choć nie należy do obszernych, dostarcza nowej wiedzy, a zapotrzebowanie na nią w środowisku muzycznym i muzykologicznym jest ogromne. Rozległa znajomość tematyki związanej z literaturą przeznaczoną na instrumenty strunowe szarpiane oraz pasja, z jaką Autor tę wiedzę propaguje, zasługują na najwyższe uznanie. Pozycji, która porusza tak oryginalną problematykę – polskiej kultury muzycznej początku XX wieku, a w szczególności działalności artystycznej kobiet – jeszcze na polskim rynku wydawniczym nie było. Jej wysoka wartość merytoryczna powoduje, że mieści się ona wśród najcenniejszych publikacji dotyczących tej tematyki. Lektura monografii autorstwa Wojciecha Gurgula przynosi zatem ogromną satysfakcję, jest godna polecenia muzykologom, teoretykom muzyki, tym, którzy zajmują się badaniem polskiej kultury muzycznej, począwszy od końca XIX wieku. Publikacja powinna również zainteresować artystów-wykonawców. Warto dodać, że Autor w podsumowaniu książki napisał między innymi następujące słowa:

[...] życie i działalność Zofii Zdziennickiej-Bergerowej wymaga jeszcze uzupełnienia kilku białych plam [...]⁴.

Ta konstatacja pozwala domniemywać, iż powstaną kolejne istotne studia w tym zakresie. W chwili obecnej naukowa monografia Wojciecha Gurgula, poświęcona życiu i szerokiej działalności Zofii Zdziennickiej-Bergerowej, jest najbardziej aktualną pozycją w literaturze muzykologicznej.

Bibliografia

- Dziadek Magdalena, *Utwory fortepianowe polskich kompozytorek do 1939 roku. Kontekst kulturowy, strategie wyboru gatunków i środków*, [w:] *Muzyka fortepianowa*, t. XIII, red. J. Krassowski, „Prace Specjalne” nr 63, Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, Gdańsk 2004, s. 543–560.
- Gurgul Wojciech, *English and Russian Guitars in Poland. A Summary of Sources Using Open-G Tuning, from the Nineteenth Century to the Present Day*, „Soundboard Scholar” 2022, nr 8, s. 1–32.
- Gurgul Wojciech, *Polskie druki muzyczne z udziałem gitary wydane w latach 1901–1939. Bibliografia i analiza wybranych publikacji*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2022.
- Gurgul Wojciech, *Zofia Zdziennicka-Bergerowa. Wirtuozka cytry, kompozytorka i działaczka społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2023.

⁴ W. Gurgul, *Zofia Zdziennicka-Bergerowa. Wirtuozka cytry, kompozytorka i działaczka społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2023, s. 10.